

روزی روزگاری اطفائیه

اسماعیل راه‌چمنی / مرتضی خلیل بیما / جلال ملکی

علیرضایمانی / نصرالله حدادی / حاجت‌الله خانقلی

روزگاری که در تهران از ایستگاه آتش‌نشانی خبری نبود، خاموش کردن اماکن و ساختمان‌هایی که در آتش می‌سوختند کاری بود بس طاقت‌فرسا؛ آنقدر که بیشتر اوقات تلاش مردمی که با سطل آب به جان آتش می‌افتادند به نتیجه نمی‌رسید و چیزی از ساختمان‌های چوبی و خشت و گلی باقی نمی‌ماند. تاریخچه ساخت نخستین ایستگاه‌های آتش‌نشانی با به قول قدیمی‌ها همان اداره اطفائیه در میدان حسن آباد به سال‌های نخست قرن چهاردهم شمسی برمی‌گردد. پس از آن بود که به تدریج ایستگاه‌های دیگری نیز در نقاط مختلف پایتخت ساخته شد. در این شماره از همشهری محله سراغ تاریخچه آتش‌نشانی در تهران رفتیم. مطالب این پرونده حاصل سی و هفتمین نشست مرکز تهران‌پژوهی همشهری است که با عنوان «آتش در تهران: از اطفائیه تا آتش‌نشانی» و با حضور جلال ملکی، سخنگوی سازمان آتش‌نشانی و آتش‌نشان‌های بازنشسته مرتضی خلیل بیما، اسماعیل راه‌چمنی و حاجت‌الله خانقلی برگزار شد. همچنین در این شماره با تهران‌پژوهان نصرالله حدادی، علیرضایمانی و مهدی شمس، کارشناس آتش‌نشانی گفت‌وگو کرده‌ایم.

مهدی شمس

اولین خودروی آپاش برای مهار زبانه‌های سوزان

در ابتدای تأسیس اداره اطفائیه، فردی آلمانی به نام «هانری فردریش دوئل» به ریاست فنی و یکی از افسران روسی به نام «کلنل وریا» به ریاست نظامی آن منصوب شدند. با ریاست این افراد اداره اطفائیه با ۱۵ نفر پرسنل که همگی از درجه‌داران قشون بودند، کار خود را شروع کرد. ولی در سال‌های بعد، به موازات تجهیز اداره اطفائیه، در کادر اداره‌کننده آن نیز تغییراتی به‌وجود آمد و اداره‌اش تحت‌نظر رؤسای ایرانی که از بین افسران ارتش انتخاب می‌شدند، قرار گرفت. ابتدا اداره اطفائیه در ۳۰۰ متری میدان توپخانه و ابتدای خیابان چراغ برق آن زمان (امیرکبیر فعلی) فعال شد و یک دستگاه اتومبیل آپاش تنها دارایی آن را تشکیل می‌داد.

ملکی در ادامه صحبت‌هایش ماجرای تأمین آب برای خاموش کردن آتش را تعریف می‌کند: «در آن دوران عده‌ای از افراد، با گاری‌های اسبی که منبع فلزی بزرگی روی آنها تعبیه شده بود، از سرچشمه قنات‌ها آب برداشت می‌کردند و به منازل شهروندان می‌رساندند، اما مسئولان بلدیة وقتي استقبال مردم را دیدند، پایشان را فراتر می‌گذاشتند و همین ماشین آپاش را برای انتقال آب به نقاط مختلف شهر اختصاص دادند.

این کار آنها هم ائتلاف وقت کمتری داشت و هم در مقایسه با کار آب‌برها آسان‌تر بود. به همین خاطر بلدیة برای گسترش آبرسانی، ۵ دستگاه اتومبیل مشابه آن خودرو را از کشور آلمان خرید و در نتیجه، اداره اطفائیه صاحب ۶ دستگاه اتومبیلی شد که همچنان برای آبرسانی هم از آن استفاده می‌شد.

این موضوع که در سال ۱۳۰۳ بلدیة تهران تنها یک دستگاه اتومبیل آپاش برای آپاشی خیابان‌های خاکی شهر داشت و همین وسیله مقدمه شکل‌گیری نهادی برای مقابله با آتش‌سوزی در تهران شد، داستان نخستین‌های آتش‌نشانی در پایتخت را روایت می‌کند: «۱۳۰۴ هنگامی که سرلشکر کریم بوذرجمهری کفالت بلدیة تهران را برعهده داشت، تهران صاحب اداره اطفائیه شد، آن هم با اضافه کردن چند متر لوله و چند شیر به همان ماشین آپاش.

موضوع: تولد اطفائیه
موقعیت: میدان توپخانه، ابتدای خیابان چراغ برق

دورانی که احتسابیبه امور تهران را به‌عهده داشت، علاوه بر خدمات محوله، اگر حریق رخ می‌داد باید با ۱۰۰ رأس اسب، قاطر، الاغ، مشک آب و سقاهاپی که در اختیار داشتند، آن را خاموش می‌کردند. جلال ملکی، سخنگوی آتش‌نشانی تهران، با بیان

نخستین ایستگاه آتش‌نشانی

موضوع: گاراژ حسینی
موقعیت: سه‌راه امین حضور

حدود ۱۰۰ سال قبل در گاراژی به نام حسینی نخستین اداره اطفائیه تهران دایر شد. اجازه دهید داستان را از کمی عقب‌تر تعریف کنیم. نخستین آتش‌نشانان در تهران همان سقاها بودند که با مشک آبشان در هنگام آتش‌سوزی به کمک حادثه‌دید می‌شتافتند و مردم نیز با سطل‌های لاستیکی که به آنها «دلو» می‌گفتند به کمک آنها می‌آمدند و با برداشتن آب از حوض‌ها و آب‌انبارها و جوی‌های آب، آتش را خاموش می‌کردند. این روش تا اواخر دوره قاجار به ادامه داشت و از ایستگاهی به نام آتش‌نشانی یا همان اطفائیه در شهر خبری نبود تا اینکه در سال ۱۳۰۳ در محل گاراژ حسینی در نزدیکی میدان توپخانه که در قدیم گاری‌خانه بود، هسته اولیه تشکیل گروه آتش‌نشان تهران به‌وجود آمد. دلیل انتخاب این محل را وجود چشمه‌ها و قنات‌های متعدد می‌دانند و همچنین منبع آب ماشین‌ها هم از محل این چشمه‌ها تأمین می‌شد.

نصرالله حدادی، تهران‌پژوه، درباره نخستین محل اطفای حریق تهران می‌گوید: «بعد از کودتای ۱۲۹۹ رضاخان تشکیلات بلدیة تغییر کرد. در سال ۱۳۰۳ شمسی، بلدیة تهران یک دستگاه اتومبیل آپاش برای خیابان‌های خاکی شهر خریداری کرد. تشکیلات اطفائیه تا چندین سال در گاراژ حسینی بود تا اینکه به دلیل وسعت شهر و تعدد حریق‌هایی که در مناطق مختلف اتفاق می‌افتاد، مسئولان امر بالاخره متوجه شدند ماشین‌آلات و نفراتی که در اختیار دارند جوابگوی نیازهای شهری با وسعت و جمعیت تهران نیست. به همین جهت، در سال ۱۳۱۰ شمسی با پیگیری کریم‌آقا بوذرجمهری، که در حوزه آتش‌نشانی بیشترین مسئولیت را برعهده داشت و به تعبیری مدیر ارشد آن خوانده می‌شد، برای احداث ساختمانی متناسب با وظایف اداره اطفائیه و همچنین تأمین بودجه‌ای منطبق با حجم فعالیت‌های آن، پیشنهادی تهیه و تقدیم مجلس شد که با تصویب آن پیشنهاد، در سال ۱۳۱۱ اداره اطفائیه به قسمت شرقی آسایشگاه سابق بلدیة انتقال یافت.»

گاراژ حسینی امروزه هنوز پابرجاست ولی اثری از آثار نخستین ایستگاه آتش‌نشانی در آن دیده نمی‌شود.

برج آب بانک ملی، منبع آب واحد اطفائیه طهران

منبع بزرگ واقع در طبقات ششم و هفتم فرستاده می‌شد و در موقع لزوم از آنجا به طرف طبقات پایین با فشار بیشتر حرکت می‌کرد و مورد استفاده قرار می‌گرفت.

با این حال ساخت این برج نیاز اصلی آتش‌نشانان برای تأمین آب را برطرف می‌کرد و با توجه به قرار داشتن آن در مرکز شهر هم در دسترسی به منبع نامحدود آب و هم سهولت دسترسی در اطفای حریق نقش مؤثری داشت.

این برج به دلیل وجود آب‌های زیرزمینی فراوان در محوطه بانک ملی دارای آبدهی فراوانی بود که امکان ایجاد فضای سبز و باغات را فراهم کرده بود و امروز نیز به دلیل وجود همین برج فضاهای سبز قابل توجهی اطراف آن باقی مانده است.

این برج ۸۸ ساله که در قلب تهران قرار دارد یک سازه چهارضلعی با ۷ طبقه است که کاشی‌کاری‌های زیبای آن با ترکیب آجر، نمای بسیار زیبا را ایجاد کرده است. فرم کلی بنا با الهام از تقارن و تناسب معماری به شکل مربع در نوع خود منحصر به فرد است. نمای برج تا طبقه ۶ دارای خطوط عمودی آجری همراه با ۲ ردیف پنجره‌های باریک چوبی است که در دو طرف این پنجره‌ها ۲ لوح عمودی به پهنای یک متر با کاشی‌های زیبا چشم‌نوازی می‌کند.

جالب اینکه بعد از ۸۸ سال هنوز بنای برج آب دارای استحکام کافی است و دچار اشکال اساسی نشده.

موضوع: تأمین ذخیره آب برای زمان آتش‌سوزی

موقعیت: خیابان فردوسی، محوطه بانک ملی

واحد اطفائیه اداره بلدیة تهران یا به قول خودمان آتش‌نشانی، قبل از هر چیز نیازمند تأمین آب برای اطفای حریق بود. بد نیست بدانید آتش‌نشانان تهران قدیم این آب را از برج آب بانک ملی تأمین می‌کردند که محل ذخیره و تأمین آب منطقه بزرگی از تهران بود.

نصرالله حدادی، تهران‌پژوه، می‌گوید: «در سال‌هایی که هنوز تهران از آب لوله‌کشی محروم بود وظیفه اصلی تأمین آب برعهده برج‌های آب بود. این برج‌های آب نسل جدیدتر آب‌انبارها محسوب می‌شدند که آب زیادی را برای مصرف شهروندان در خود ذخیره می‌کردند. ابتدا برج‌های آب مخزن‌های بزرگی بودند که آب باران را در خود جمع‌آوری و از طریق مجراهای خاصی وارد آب‌انبارها می‌کردند. اما نسل جدید این برج‌ها که نمونه آن برج آب بانک ملی است آب مورد نیاز را از چاه تأمین می‌کردند. این برج آب یکی از بناهای زیبایی است که سال ۱۳۱۵ توسط مهندسان آلمانی ساخته شده است. مخزن‌های این برج در ۷ طبقه طراحی شده‌اند تا فشار آب به شکل متوازن و مناسب در لوله‌ها جریان داشته باشد.»

آب در این برج توسط تلمبه‌های قوی از چاه‌ها به دو